

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license • <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

AGNIESZKA KLIMSKA¹

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska

ORCID 0000-0002-9115-9492

ANNA BATORCZAK²

Uniwersytet Warszawski, Polska

ORCID 0000-0001-7740-3586

Zgłoszono: 12.11.2024; zrecenzowano: 28.11.2024; zaakceptowano do druku: 01.12.2024

PLANOWANIE EDUKACJI EKOLOGICZNEJ I KLIMATYCZNEJ W POLSCE W ŚWIETLE DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH Z ZAKRESU ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

PLANNING FOR ENVIRONMENTAL AND CLIMATE EDUCATION IN POLAND IN LIGHT OF STRATEGIC DOCUMENTS ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Streszczenie: Na poziomie międzynarodowym wskazania do wdrażania edukacji dla zrównoważonego rozwoju (EZR), uznanej jako warunek konieczny do jego urzeczywistnienia sięgają zaleceń zawartych w dokumencie Agendy 21 – globalnego programu działań przyjętego na Konferencji ONZ „Środowisko i Rozwój” w Rio de Janeiro w 1992 r. Od tego czasu zaistniało wiele zobowiązań do realizacji EZR pod auspicjami UNESCO, która jest wiodącą agencją Narodów Zjednoczonych ds. Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju. W niniejszym artykule zostały omówione najważniejsze zalecenia do realizacji EZR pod przewodnictwem

- Agnieszka Klimska**, dr; adiunkt w Instytucie Pedagogiki i Instytucie Filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się w szczególności na edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz edukacji klimatycznej. Jest autorką scenariuszy zajęć i wykonawcą projektów naukowych i edukacyjnych. Adres e-mail: a.klimska@uksw.edu.pl.
- Anna Batorczak**, dr – biolog, ekolog, adiunkt na Uniwersytecie Warszawskim w Uniwersyteckim Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym i Zrównoważonym Rozwojem. Przez wiele lat koordynowała liczne krajowe i międzynarodowe projekty odnoszące się do różnych aspektów edukacji dla zrównoważonego rozwoju. Jest wykładowcą na Uniwersytetach Trzeciego Wieku oraz Uniwersytecie Dzieci. Autorka licznych scenariuszy zajęć i opracowań edukacyjnych. Współpracuje z licznymi organizacjami i instytucjami zajmującymi się edukacją m.in.: Polski Komitet ds. UNESCO i Fundacja Rozwoju Systemów Edukacji. Jest Ekspertem Komisji Europejskiej w programie Horizon Europe. Adres e-mail: a.batorczak@uw.pl.

UNESCO³, które oddziałują na planowanie edukacji ekologicznej i klimatycznej w Polsce. Przegląd kluczowych dokumentów stanowił podstawę do wypracowania rekomendacji dotyczących organizowania tych rodzajów edukacji, z uwagi na trwające prace nad przygotowaniem Strategicznego Planu Działań w zakresie Edukacji Ekologicznej.

Słowa kluczowe: edukacja ekologiczna, edukacja klimatyczna, edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju, UNESCO, Strategiczny Plan Działań w zakresie Edukacji Ekologicznej

Abstract: On an international level, the indications for implementing Education for Sustainable Development (ESD), recognized as a necessary condition for its realization, trace back to the recommendations contained in the document of Agenda 21 – a global action program adopted at the UN Conference on “Environment and Development” in Rio de Janeiro in 1992. Since then, numerous commitments have emerged to implement ESD under the auspices of UNESCO, which is the leading United Nations agency for Education for Sustainable Development. This article discusses the key recommendations for implementing ESD under UNESCO’s guidance, which influence the planning of environmental and climate education in Poland. A review of key documents formed the basis for developing recommendations regarding the organization of these types of education, considering ongoing work on preparing a Strategic Action Plan for Environmental Education.

Keywords: environmental education, climate education, education for sustainable development, UNESCO, Strategic Action Plan for Environmental Education

Wprowadzenie

Obecnie w Ministerstwie Klimatu i Środowiska opracowywany jest Strategiczny Plan Działań w zakresie Edukacji Ekologicznej. Działanie to podyktowane jest przyjęciem w lipcu 2022 r przez Radę Ministrów „Polityki ekologicznej państwa 2030 – strategii rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej” – (PEP2030). Na stronie Ministerstwa Klimatu i Środowiska czytamy, że: „Strategia wspiera realizację celów i zobowiązań Polski na szczeblu międzynarodowym, w tym na poziomie unijnym oraz ONZ, szczególnie w kontekście celów polityki klimatyczno-energetycznej UE do 2030 oraz celów zrównoważonego rozwoju ujętych w Agendzie 2030” (Web-01).

Trzy cele środowiskowe PEP2030 są wspierane dwoma celami horyzontalnymi, z których pierwszy to „Środowisko i edukacja. Rozwijanie kompetencji (wiedzy, umiejętności i postaw) ekologicznych społeczeństwa”.

Przygotowanie nowej strategii edukacji ekologicznej zajęło 23 lata od czasu ukazania się dokumentu „Przez Edukację do Zrównoważonego Rozwoju. Narodowa

3 W tekście wykorzystano fragmenty artykułu A. Batorczak „Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju do 2030 roku” zamieszczonego w publikacji „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskiej”, Tom 36. „Środowisko przyrodnicze Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Ekologia i ochrona środowiska”, Włocławek 2023.

Strategia Edukacji Ekologicznej” w 2001 r. i jest ogromnym wyzwaniem, wymagającym m.in. określenia konkretnych działań w zakresie przeciwdziałania zmianie klimatu czy też transformacji energetycznej i narzędzi ich wdrażania w praktyce. Zatem realizacja tego zadania powinna być poparta rewizją dokumentów międzynarodowych, które zawierają wskazania do prowadzenia nowoczesnej edukacji służącej osiągnięciu celów zrównoważonego rozwoju, a także do planowania edukacji ekologicznej i klimatycznej. Ważne jest także poddanie analizie dotychczasowych dokumentów oraz wytycznych, które mają wpływ na edukację na rzecz zrównoważonego rozwoju, edukację ekologiczną i edukację w zakresie zmiany klimatu.

Celem niniejszego artykułu jest przegląd głównych założeń kluczowych międzynarodowych inicjatyw UNESCO⁴ i innych dokumentów, stanowiących nie tylko podstawę planowania edukacji ekologicznej i klimatycznej, ale ponadto naświetlających kierunek działań, których przesłanie należy odczytywać na nowo, to znaczy w kontekście aktualnej kondycji środowiska społeczno-przyrodniczego i poważnych zagrożeń globalnych.

1. Alert edukacyjny na rzecz ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju

Świadomość niekorzystnego wpływu działalności ludzkiej na środowisko naturalne zaczęła wzrastać w momencie opublikowania w 1969 r. przez sekretarza generalnego ONZ U Thanta raportu „Człowiek i środowisko”. Dokument ten rozpoczął „(...) erę globalizacji kwestii ekologicznej” (Burger 2005, s. 23). W efekcie zorganizowano wiele konferencji, m.in. przy zaangażowaniu UNESCO i UNEP oraz podjęto inicjatywy, które nadały zarys edukacji ekologicznej (EE). Przykładowo, międzynarodowa konferencja w Tbilisi, odbywająca się w 1977 roku, zaowocowała opracowaniem i przyjęciem Deklaracji Tbiliskiej odnoszącej się do kwestii dotyczących struktur, form edukacji ekologicznej i potrzebie jej realizacji na wszystkich poziomach kształcenia. Na sposoby rozumienia i wdrażania tej edukacji duży wpływ miały wspomniane powyżej dokumenty strategiczne z zakresu zrównoważonego rozwoju oraz opublikowany w 2001 roku dokument „Przez Edukację do Zrównoważonego Rozwoju. Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej” (NSEE). Zasadniczym przesłaniem tego typu dokumentów jest zwrócenie uwagi na potrzebę ochrony środowiska społeczno-przyrodniczego i związaną z nią zmianę nawyków, zachowań, stylów życia, postaw na proekologiczne, a także aktywne odpowiadanie na problemy globalne. Przekaz wzorców służących ochronie środowiska, w tym

4 UNESCO (ang. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) – Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury, która poprzez swoje działania przyczynia się do wprowadzania pokoju i bezpieczeństwa m.in. poprzez promowanie współpracy międzynarodowej w zakresie edukacji, nauki, kultury, komunikacji i informacji. Programy UNESCO przyczyniają się do osiągnięcia Celów Zrównoważonego Rozwoju określonych w Agendzie na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030. Zob. <https://www.unesco.org/en/brief> (dostęp: 12.12.2024).

klimatu, przeciwdziałanie zagrożeniom wynikającym z kryzysu ekologicznego oraz kształtowanie świadomości ekologicznej to kluczowe cele NSEE. Dokument można było odebrać jako pewnego rodzaju alert nawołujący do podjęcia wspólnych działań, a w szczególności zaplanowania i realizowania edukacji ekologicznej, która może realnie wpływać na człowieka wzbudzając w nim mobilizujące do działania poczucie odpowiedzialności za przyszłość świata. W NSEE uznano, że edukacja EE jest „(...) ważnym składnikiem edukacji obywatelskiej zmierzającej do rozwijania społeczeństwa rozumnego i akceptującego zasady zrównoważonego rozwoju, umiającego oceniać stan bezpieczeństwa ekologicznego oraz uczestniczącego w procesach decyzyjnych” (NSEE 2001, s. 8). W Strategii sformułowano cztery podstawowe cele:

- popularyzowanie idei zrównoważonego rozwoju we wszystkich sferach życia za pośrednictwem EE, która powinna obejmować swym zasięgiem wszystkich Polaków;
- realizowanie EE jako edukacji interdyscyplinarnej wdrażanej w wymiarze formalnym i nieformalnym;
- opracowywanie regionalnych i lokalnych (tj. wojewódzkich, powiatowych i gminnych) programów EE;
- promowanie dobrych praktyk z zakresu metodyki EE (Tamże, s. 10-11).

NSEE to pokłosie międzynarodowych zobowiązań Polski odnośnie do wdrażania edukacji ekologicznej zorientowanej na zrównoważony rozwój. Minęło ponad 20 lat od powstania tego dokumentu i mimo że świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego sukcesywnie wzrasta, to trudno wskazać na jakikolwiek system EE i efekty tej edukacji w wymiarze formalnym. Pozytywniej można natomiast ocenić implementację postulatów NSEE w inicjatywach nieformalnych lub pozaformalnych, tj. np. samorządowych, turystycznych, czy przedsięwzięciach różnych organizacji społecznych.

Warto podkreślić, że NSEE przyczyniła się do sygnalizowania potrzeby wielowymiarowego edukowania w zakresie ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju oraz promowania edukacji ekologicznej w Polsce. Realizacja założeń dokumentu napotkała na wiele barier z uwagi np. na zbyt małe zaangażowanie różnych sektorów społeczeństwa, niewystarczające środki finansowe czy brak spójności w podejmowanych działaniach edukacyjnych.

Szereg zaleceń w zakresie realizacji EZR, które wyznaczają pewien kierunek organizowania także edukacji ekologicznej zostały zawarte w Strategii Europejskiej Komisji Gospodarczej (EKG ONZ) dotyczącej Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju przyjętej w Wilnie w marcu 2005 roku przez przedstawicieli ministerstw ds. Środowiska oraz Edukacji. Celem dokumentu było zachęcanie państw członkowskich EKG ONZ do tworzenia i wdrażania zasad EZR do formalnych systemów kształcenia, a także do edukacji realizowanej nieformalnie i pozaformalnie. W Strategii zwrócono uwagę na znaczenie prowadzenia edukacji, która wykracza poza treści edukacji ekologicznej i uwzględnia ponadto aspekty dotyczące

gospodarki i społeczeństwa. W myśl twórców dokumentu i zamieszczonych w nim zaleceń edukacja ekologiczna „(...) powinna zostać przekształcona i uzupełniona o inne dziedziny nauczania w sposób zapewniający zintegrowane podejście do edukacji dla zrównoważonego rozwoju” (CEP/AC.13/2005/3/Rev.1, s. 4).

Obecnie mierzymy się z kolejnymi zagrożeniami wynikającymi z postępującego kryzysu ekologicznego. Potrzeba wyraźnej odpowiedzi edukacyjnej wobec niewystarczającej reakcji społecznej na zmianę klimatu, nie zrównoważoną konsumpcję, niesprawiedliwość międzygeneracyjną i brak odpowiedzialności za jakość życia przyszłych pokoleń. Wobec tego należy pochylić się nad aktualnymi wyzwaniem i wypracować adekwatną do nich strategię edukacji ekologicznej, która będzie wpisywać się w założenia EZR.

Od 2024 roku trwają prace nad opracowaniem Strategicznego Planu Działań w zakresie Edukacji Ekologicznej. Założeniem jest przygotowanie dokumentu, który odnosząc się do Polityki Ekologicznej Państwa 2030, będzie podstawą do realizacji działań na rzecz ochrony środowiska i klimatu poprzez edukację ekologiczną. Ministerstwo Klimatu i Środowiska określiło cele operacyjne, tj.: ustalenie długoterminowych celów edukacji ekologicznej i klimatycznej, a także form ich implementowania i sposobów weryfikacji skuteczności podjętych działań; określenie kluczowych obszarów tematycznych oraz grup społecznych i zawodowych w odniesieniu do przedsięwzięć z zakresu tych edukacji; przygotowanie planu finansowania zaprojektowanych działań edukacyjnych (Web-02). Strategiczny Plan Działań w zakresie Edukacji Ekologicznej ma zatem wyposażać społeczeństwo w kompetencje ekologiczne, które w większości mogą być także efektem wdrażania i promowania 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju. W związku z tym warto przeanalizować założenia edukacyjne fundamentalnych strategicznych dokumentów z zakresu zrównoważonego rozwoju, aby na ich podstawie wypracować pewne odniesienia do tworzonego Planu Działań.

2. Edukacja dla zrównoważonego rozwoju – teoria i najważniejsze zalecenia do realizacji zawarte w dokumentach UNESCO

Do najważniejszych międzynarodowych inicjatyw obligujących kraje świata do wprowadzania EZR w systemach kształcenia pod auspicjami UNESCO należą:

- Dekada Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju (2005-2004). Inicjatywa dokumentu została zapisana w zobowiązaniach podjętych podczas Szczytu Ziemi w Johannesburgu w 2002 r. i przyjęta rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Jako agencję wiodącą dla koordynowania Dekady EZR wyznaczono UNESCO.
- Globalny Program Działań na rzecz Zrównoważonego Rozwoju (2015-2019), który kontynuował i rozwijał osiągnięcia Dekady.

- Przyjęty w 2020 r. Program ramowy EZR „Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju: W kierunku osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju (EZR dla 2030)”.

Każdy z tych programów został zainicjowany podczas międzynarodowych konferencji oraz zatwierdzony rezolucjami Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Podczas konferencji inicjujących oraz kończących programy wzmocnienia edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju uczestnicy, w randze przedstawicieli stosownych agend rządowych zrzeszonych krajów, przyjęli wspólną deklarację, która miała wytyczać przebieg programu. W przypadku Dekady EZR miała również miejsce konferencja w Bonn w 2009 r. związana z półmetkiem i wytyczaniem celów drugiego etapu przebiegu Dekady. Przyjęte Deklaracje odzwierciedlają wizję celów, działań i oczekiwanych efektów. Realizacja programów wspierana jest przez uszczegółowienie oświadczeń zawartych w Deklaracji. Całość stanowi swoiste mapy drogowe (ang. *roadmap*) wytyczające zasadnicze obszary i kierunki realizacji. Dodatkowo UNESCO publikuje opracowania eksperckie, które mają ukierunkowywać i wzmocniać podmioty wdrażające zobowiązania wynikające z podpisania Deklaracji i przystąpienia do realizacji programów EZR. Znajomość wytycznych i wskazań jest nieodzowna dla prowadzenia skutecznej edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju.

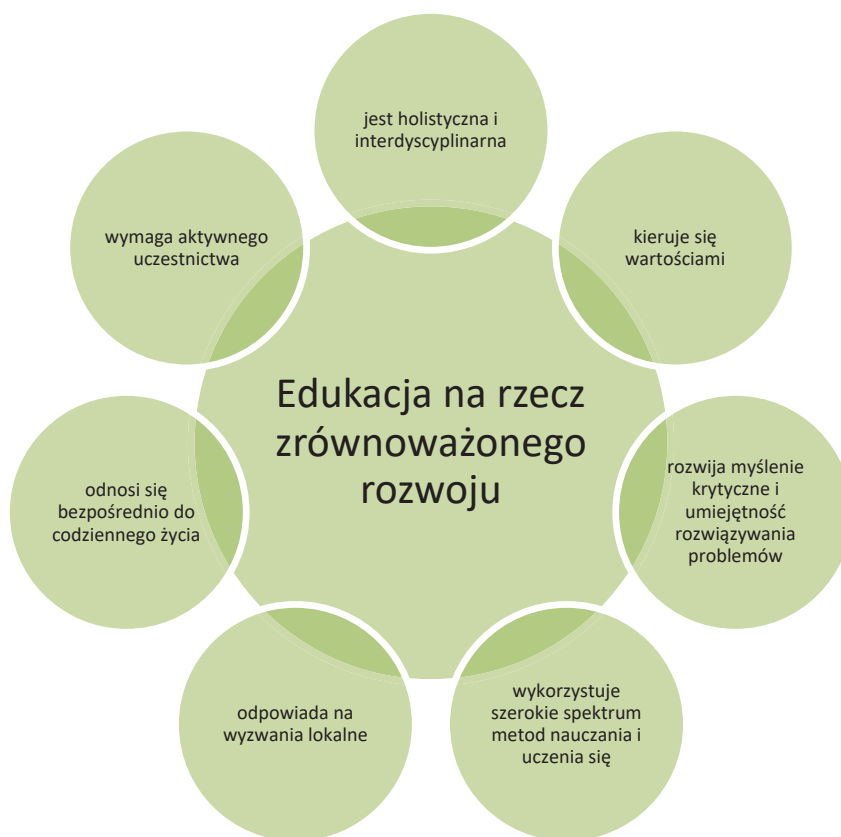
Należy ponadto podkreślić znaczenie Dekady Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju (2005-2014), która została proklamowana podczas drugiego, po konferencji w 1992 r. w Rio de Janeiro, Szczytu Ziemi, czyli konferencji ONZ poświęconej problemom ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju. Odbyła się ona w Afryce Południowej, w Johannesburgu w 2002 r. Podczas tego wydarzenia dokonano podsumowania efektów realizacji założeń poprzedniego szczytu, poprzedzonego analizami i przeglądem raportów dziesięcioletnich globalnych wysiłków na rzecz zrównoważonego rozwoju. Wykazano, że zarówno w sferze praktycznych działań, jak i w sferze kształtowania świadomości, nie zostały spełnione pokładane oczekiwania i w związku z tym należy zintensyfikować działania (Kalinowska 2007, s. 45). W Planie Działań, przyjętym na konferencji znalazły się następujące zapisy dotyczące edukacji (Kalinowska 2003, s. 280):

- Krytycznym czynnikiem promowania zrównoważonego rozwoju jest edukacja.
- Należy wprowadzić temat zrównoważonego rozwoju w programach nauczania na wszystkich szczeblach oświaty w celu uczynienia z edukacji kluczowego czynnika zmian.

Dla wzmocnienia i podniesienia efektywności edukacji ONZ podczas Drugiego Szczytu Ziemi proklamowało Dekadę Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju na lata 2005-2014. Koordynację Dekady EZR powierzono UNESCO. Ustanawiając dokument Organizacja Narodów Zjednoczonych uznała edukację na rzecz zrównoważonego rozwoju za kluczowe wyzwanie XXI wieku i istotne narzędzie mogące skutecznie przyczynić się do poprawy jakości życia wszystkich ludzi na świecie.

Realizacja Dekady miała wzmocnić rolę EZR i służyć osiągnięciu postępu w tak ważnych i palących kwestiach jak: wspieranie pokoju na świecie, walka z globalnym ociepleniem, zmniejszenie przepaści rozwojowej między bogatymi a biednymi krajami oraz walka z biedą, przeciwdziałanie marginalizacji kobiet i dziewcząt.

Choć nadrzędnym celem Dekady EZR było prowadzenie skutecznej praktyki tej edukacji na całym świecie, to istotne było również doprecyzowanie czym jest edukacja dla zrównoważonego rozwoju oraz upowszechnienie tego terminu. Podkreślono, że EZR nie jest oddzielnym tematem czy też rozszerzeniem programu nauczania, lecz nowatorskim podejściem do nauczania. Określone kryteria, jakie powinien spełniać ten rodzaj edukacji, przedstawiono na ryc. 1.

Ryc. 1. Kryteria EZR

Źródło: opracowanie własne na podstawie *ESD in the UK in 2008: A Survey of Action. The UN Decade of Education for Sustainable Development 2005-2014*, Report by Education for Sustainable Development Indicators Advisory Group, published by the UK National Commission for UNESCO, May 2008, s. 11.

Ogólnym celem Dekady było włączenie zasad, wartości i praktyk na rzecz zrównoważonego rozwoju do wszystkich aspektów edukacji oraz zachęcanie do transformacji w kształtowaniu wiedzy, wartości i postaw z wizją umożliwienia praktycznej realizacji bardziej zrównoważonego i sprawiedliwego społeczeństwa dla wszystkich. Realizację Dekady zaplanowano na dwa etapy. Pierwszy, przypadający na lata 2005-2008, miał służyć doprecyzowaniu definicji i promowaniu EZR, a także

identyfikowaniu podmiotów i rozwijaniu partnerstwa partnerstw. W drugim etapie (2009-2014) nacisk został przeniesiony na rozwój EZR w kontekście wysokiej jakości edukacji, ze szczególnym uwzględnieniem trzech kluczowych kwestii: zmian klimatycznych, różnorodności biologicznej i ograniczania ryzyka katastrof.

Deklaracja przyjęta w Bonn w Niemczech podczas Światowej Konferencji UNESCO w sprawie Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju stanowiła przejście do drugiego etapu realizacji Dekady EZR. W Deklaracji podkreślono znaczenie inwestowania w edukację na rzecz zrównoważonego rozwoju, znamienne odnosząc się do niej jako „środka ratującego życie” dla przyszłości, który umożliwi ludziom inicjowanie zmian. Uznając, że „edukacja jest istotnym czynnikiem poprawy dobrobytu człowieka”, Deklaracja zaleciła promowanie EZR jako „inwestycji w przyszłość”, co jest bezpośrednio związane z dwoma procesami łączenia edukacji i zrównoważonego rozwoju (UNESCO 2018 p. 36).

Zakończenie Dekady EZR miało miejsce podczas Światowej Konferencji na temat ESD w Aichi-Nagoya (Japonia) w 2014 r. Podczas tego wydarzenia podjęto kontynuację działań poprzez ogłoszenie przez UNESCO podczas konferencji w Nagoi Programu Działań Globalnych Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju (*Global Action Programme on Education for Sustainable Development – GAP*) na lata 2015-2019. Uczestnicy konferencji podpisali Deklarację, w której podkreślono, że porozumienia polityczne, zachęty finansowe i nowoczesne technologie nie są wystarczające do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju. Konieczna jest radykalna zmiana w sposobach w jaki myślimy i w jaki działamy kształtując nasze relacje z innymi ludźmi i całym ekosystemem Ziemi. Aby trwale zapewnić rozwój, który zaspokoi potrzeby obecnych i przyszłych pokoleń potrzebne jest wyposażenie wszystkich osób i całych społeczeństw w odpowiednią wiedzę i umiejętności oraz ukształtowanie właściwego systemu wartości.

Dokumentem, który wyznaczał kierunki realizacji obszarów działań nowego programu EZR była: „Mapa Drogowa dla Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju” (ang. *Roadmap for implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development*). W tej strategii realizacji GAP wyznaczono pięć obszarów rozwoju EZR:

1. Kształtowanie polityki, która będzie wspierała EZR.
2. Transformacja procesu nauczania i prowadzenia szkoleń.
3. Doskonalenie zawodowe nauczycieli i edukatorów.
4. Mobilizowanie młodzieży.
5. Wzmacnianie działań służących wprowadzaniu zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym (UNESCO 2014).

Rozwijanie i wzmacnianie edukacji dla zrównoważonego rozwoju w tych pięciu obszarach ma służyć temu, aby każdy człowiek miał możliwość zdobywania wiedzy, nabywania umiejętności oraz kształtowania systemu wartości, które przełożą się na praktyczną realizację zasad zrównoważonego rozwoju. W dokumencie Globalnego Programu Działań opisano następujące „wymiarzy” EZR (ryc. 2).

Treści nauczania	Pedagogika i środowisko nauczania	Rezultaty nauczania	Społeczna transformacja
Włączenie do programów nauczania tematyki dotyczącej najważniejszych współczesnych przejawów nierównoważonego rozwoju takich jak: globalne ocieplenie, utrata różnorodności biologicznej, zapobieganie klęskom żywiołowym, nierównoważona konsumpcja i procesy produkcyjne.	Przeprowadzanie procesu nauczania-uczenia się w sposób interaktywny, tak aby osoba ucząca się zajmowała w procesie nauczania centralną pozycję umożliwiającą jej dokładną analizę i badanie omawianych zagadnień, podejmowanie działań i transformacji. Środowisko nauczania zarówno fizyczne jak i wirtualne (on-line) powinno być kształtowane tak, żeby zachęcać osoby uczące się do podejmowania działań na rzecz zrównoważonego rozwoju.	Kształtowanie i promowanie kluczowych kompetencji EZR takich jak systemowe (krytyczne) myślenie, wspólne (grupowe) podejmowanie decyzji oraz branie odpowiedzialności za obecne i przyszłe generacje.	Umożliwienie wszystkim odbiorcom EZR, bez względu na ich wiek i miejsce kształcenia oraz jego rodzaj, transformacji siebie i swojego otoczenia (społeczeństwa), w tym: - Umożliwienie przejścia do „zielonej” ekonomii i społeczeństw (rozwijanie umiejętności i kompetencji potrzebnych do rozwoju rynku pracy i wykonywania „zielonych” zawodów; motywowanie do prowadzenia zrównoważonego stylu życia). - Umożliwienie ludziom bycia „globalnymi obywatelami”, którzy angażują się i podejmują działania, zarówno w skali lokalnej, jak i globalnej, oraz przyczyniającymi się do współtworzenia bardziej sprawiedliwego, pokojowego i zrównoważonego świata.

Ryc. 2. Założenia EZR wg dokumentu UNESCO „Globalny Program Działań”

Źródło: opracowanie własne na podstawie UNESCO (2014). *UNESCO roadmap for implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development*.

Zgodnie z wyznaczonymi celami Globalnego Programu Działań EZR powinna znaleźć się we wszystkich agendach, programach i działaniach służących wdrażaniu zrównoważonego rozwoju. W odniesieniu do edukacji szkolnej podkreślono, że nie jest wystarczające podejmowanie tematyki zrównoważonego rozwoju na lekcjach ani nawet zarządzanie szkołą zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Zrównoważony rozwój powinien być misją szkoły – całe nauczanie, funkcjonowanie szkoły, współpraca z otoczeniem powinny być przesiąknięte tą wizją rozwoju cywilizacyjnego. Rozwój zrównoważony nie może być dodatkowym tematem zajęć szkolnych on powinien być osią funkcjonowania szkoły i głównym punktem odniesienia.

Po Dekadzie Edukacji na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju (*United Nations Decade of Education 2005-2014*), Globalnym Programie Działań (*Global Action Programme [GAP] 2015-2019*) UNESCO koordynuje program wzmocnienia Edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju ukierunkowanej na osiągnięcie Celów Zrównoważonego (EZR na rok 2030). Program „Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju: W kierunku osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju (EZR dla 2030)” (*Education for Sustainable Development: Towards achieving the SDGs (ESD for 2030)*)” został zainaugurowany podczas międzynarodowej konferencji zorganizowanej przez UNESCO w Berlinie w 2021 r.

Program ramowy EZR dla 2030 jest wzmocnieniem dla wyzwań edukacyjnych zawartych w 17 Celach Zrównoważonego rozwoju i przypisanych im zadaniach

w Agendzie 2030. Ustanowienie 4 Celu Zrównoważonego Rozwoju „Dobra Jakość Edukacji” i wyznaczenie zadania 4.7 „Do 2030 roku zapewnić, że wszyscy uczący się przyswoją wiedzę i nabeżdą umiejętności potrzebne do promowania zrównoważonego rozwoju, w tym między innymi przez edukację na rzecz zrównoważonego rozwoju i zrównoważonego stylu życia, praw człowieka, równości płci, promowania kultury pokoju i niestosowania przemocy, globalnego obywatelstwa oraz docenienia różnorodności kulturowej i wkładu kultury w zrównoważony rozwój” (Web-03) jednoznacznie zobowiązuje do prowadzenia edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. Jednak nie tylko Cel 4. i zadanie 4.7 stanowią o roli edukacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju i globalnego obywatelstwa. Zgromadzenie Ogólne ONZ na 74. sesji w 2019 r. podkreśliło rolę edukacji dla osiągnięcia wszystkich 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju (UNESCO 2020).

Inicjatywa *EZR na rok 2030* jest ukierunkowana na zintensyfikowanie działań w pięciu priorytetowych obszarach (ryc. 3).

Obszar priorytetowy 1. Wzmocnienie polityki w zakresie EZR	Obszar priorytetowy 2. Transformacja środowiska nauczania/uczenia się	Obszar priorytetowy 3. Budowanie potencjału edukatorów	Obszar priorytetowy 4. Wzmocnienie i mobilizowanie uczniów	Obszar priorytetowy 5. Podejmowanie działań na szczeblu lokalnym
EZR musi być integralną częścią polityki edukacyjnej na szczeblu globalnym, regionalnym i krajowym. Władze oświatowe na wszelkich szczeblach powinny włączać ESD w politykę edukacyjną w odniesieniu do programów nauczania, kształcenia nauczycieli i do środowiska uczenia się, jak również oceny uczniów.	Aby zachęcić uczniów do bycia agentami zmiany, którzy mają wiedzę, umiejętności, chęci i odwagę do podjęcia działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, instytucje edukacyjne same muszą być przykładem podejmowania działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. Cała instytucja edukacyjna powinna funkcjonować zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Celem transformacji środowiska nauczania/uczenia się jest dążenie do tego, by uczniowie uczyli się tego, czym żyją i żyli w taki sposób, jak się tego uczą. Oznacza to, że treści nauczania i wychowanie są wzmacnione poprzez sposób zarządzania obiektami i podejmowania decyzji w placówce.	Nauczyciele mają pomagać uczniom zrozumieć kompleksowość wyborów, których wymaga zrównoważony rozwój oraz motywować ich do zmiany siebie i społeczeństwa. Aby ukierunkowywać i wzmacniać uczniów, nauczyciele sami muszą być wyposażeni w wiedzę i umiejętności oraz kierować się wartościami i podejmować działania potrzebne do sprostania wyzwaniom zrównoważonego rozwoju.	To przyszłe pokolenia będą musiały poradzić sobie ze skutkami narastającego kryzysu społeczno-ekologicznego i konsekwencjami nierównoważonego rozwoju. Młodzi ludzie stają się tego świadomi, domagając się pilnych i zdecydowanych zmian oraz pociągając do odpowiedzialności światowych przywódców, w szczególności w celu rozwiązania kryzysu klimatycznego. Ponadto sposób, w jaki ewoluują wzorce konsumpcji obecnej młodzieży, będzie miał ogromny wpływ na zaistnienie zrównoważonego rozwoju. Wzmocnienie pozycji i mobilizacja młodych ludzi wszystkich płci jest zatem kluczowym elementem wdrażania EZR, a szkoła jest miejscem, które ma przygotować młodzież do zmierzenia się z przyszłością.	Najbardziej oddziałującymi na nas działaniami na rzecz zrównoważonego rozwoju są te, które mają miejsce w naszym najbliższym otoczeniu. To w codziennym życiu, na poziomie społecznych lokalności uczymy się dokonywać wyborów na rzecz zrównoważonego rozwoju i funkcjonować w oparciu o te wybory. Dlatego powinna być promowana aktywna współpraca pomiędzy placówkami edukacyjnymi a otoczeniem zewnętrznym w celu wykorzystania wiedzy i dobrych praktyk.

Ryc. 3. Obszary działań „EZR na rok 2030”

Źródło: opracowanie własne na podstawie UNESCO (2020), *Education for sustainable development: a roadmap*.

Podsumowanie

Planowanie strategii działań w zakresie edukacji ekologicznej, w kontekście aktualnych wyzwań środowiskowych, jest niezbędne. Choć założenia obowiązującej od 2001 roku NSEE można uznać za adekwatne do obecnych zagrożeń, to odświeżenia wymaga kwestia ich aplikowania do praktyki tak w wymiarze instytucjonalnym, jak i indywidualnym. Z przywołanych w artykule dokumentów dotyczących

wdrażania postulatów zrównoważonego rozwoju i realizacji edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju jasno wynika, że problemów przyrody i skutków nadużyć człowieka, które oddziałują na środowisko naturalne i społeczne nie da się rozwiązać jedynie środkami technicznymi. Konieczne jest zatem podnoszenie świadomości ludzi w zakresie potrzeby m.in. zmiany stylu życia, przejścia z konsumpcji ilościowej na jakościową, ponoszenia odpowiedzialności za zmiany dokonywane w środowisku i dbania o jakość życia przyszłych pokoleń. EE powinna być postrzegana i realizowana w sposób interdyscyplinarny. Ta interdyscyplinarność w odniesieniu do edukacji formalnej to po pierwsze przekaz wiedzy i umiejętności, niezbędnych do ochrony środowiska i przeciwdziałania kryzysowi ekologicznemu, na różnych przedmiotach szkolnych, a po drugie uwzględnianie także w procesie kształcenia aspektów dotyczących gospodarki i społeczeństwa. Postulat poszerzenia zakresu EE i włączanie treści proponowanych w ramach EZR wybrzmiał już w Strategii Europejskiej Komisji Gospodarczej (EKG ONZ) dotyczącej Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju przyjętej w 2005 r. Obecnie w podstawach programowych różnych etapów edukacyjnych brakuje przestrzeni na realizację EE czy EZR w wymiarze odpowiadającym skali zmian w środowisku naturalnym i wynikających z nich zagrożeń (Batorczak, Klimska 2020).

Kryzys ekologiczny to kryzys cywilizacji, który wymaga radykalnej i niezwłocznej odpowiedzi człowieka w postaci odpowiedzialnych postaw wynikających z wysokiej świadomości ekologicznej. Można ją budować opierając się na świadomych programach i strategiach edukacyjnych realizowanych we wszystkich grupach wiekowych w wymiarze formalnym, nieformalnym i pozaformalnym. Mając doświadczenie wdrażania założeń zarówno NSEE, jak i innych dokumentów z zakresu zrównoważonego rozwoju i zaistniałych barier należy zdecydowanie bardziej skupić się na takim dotarciu do społeczeństwa, które odzwierciedli się w praktyce i przyniesie zakładane rezultaty. Edukacja ma bowiem realny wpływ na implementowanie wypracowanego już przez naukowców i preferowanego modelu relacji człowieka do przyrody. Ponadto dzięki EE człowiek może zrozumieć jaką rolę zajmuje w świecie i jakie ma prawa oraz obowiązki wobec natury. Tworząc strategię działań w zakresie EE należy uwzględniać coraz nowsze konteksty kryzysu ekologicznego. Każdy kryzys to nie tylko zagrożenie, ale również decyzja, wybór i zmaganie się z określoną sytuacją pod presją czasu. Bez wątplenia zmiany w środowisku społeczno-przyrodniczym są tak wielowymiarowe i niebezpieczne, że będą rodziły kolejne dylematy i będą wymagały natychmiastowych rozstrzygnięć. Zarówno w przypadku problemów, których rozwiązanie wiąże się z koniecznością wyboru między dotychczasowymi nawykami czy wygodami a dobrem przyszłych pokoleń, jak i problemów wymagających reagowania kryzysowego, EE może dać nam wiedzę, która spowoduje, że wybierzemy właściwy kierunek działania i postawimy „zrównoważony” krok ku przyszłości.

Bibliografia

- Batorczak A., Klimska A. (2020). *Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju – refleksje przed ogłoszeniem nowej Dekady na rzecz Zrównoważonego Rozwoju (2020-2030)*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” nr 2, s. 17-26.
- Kalinowska A. (2003). *Edukacja ekologiczna i szkolenia*, [w:] Andrzejewski R., Weigle A. *Różnorodność biologiczna Polski, Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska*, Warszawa.
- Kalinowska A. (2007). *Dekada Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju – zmniejszanie barier*, [w] Kalinowska A. Lenart W. (red) *Wybrane zagadnienia z ekologii i ochrony środowiska. Teoria i praktyka zrównoważonego rozwoju. Wybór wykładów z lat 2004-2007*, Uniwersyteckie Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym, Warszawa.
- ESD in the UK in 2008: A Survey of Action. The UN Decade of Education for Sustainable Development 2005-2014*, Report by Education for Sustainable Development Indicators Advisory Group, published by the UK National Commission for UNESCO, May 2008.
- Europejska Komisja Gospodarcza ONZ, (2005). *Strategia EKG ONZ dotycząca Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju*. Wilno. CEP/AC.13/2005/3/Rev.1
- UNESCO, (2006). *Framework for the UN DESD International Implementation Scheme*, Paris.
- UNESCO, (2014). *UNESCO roadmap for implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development*
- UNESCO, (2018). *Issues and trends in education for sustainable development*, ed. A. Leicht, J. Heiss, B. Won Jung. doi.org/10.54675/YELO2332
- UNESCO, (2020). *Education for sustainable development: a roadmap*, France. doi.org/10.54675/YFRE1448

Netografia

- Web-01 Strona Biuletynu Informacji Publicznej Ministerstwa Klimatu i Środowiska <https://bip.mos.gov.pl/strategie-plany-programy/polityka-ekologiczna-panstwa/polityka-ekologiczna-panstwa-2030-strategia-rozwoju-w-obszarze-srodowiska-i-gospodarki-wodnej/> (dostęp: 24.11.2024)
- Web-02 <https://www.gov.pl/web/edukacja-ekologiczna/strategiczny-plan-dzialan-w-zakresie-edukacji-ekologicznej> (dostęp: 24.11.2024)
- Web-03 <https://www.un.org/pl/cel4> (dostęp: 10.11.2024)